

A budapesti Greco-képek nyomában

El Greco életművéből rendezett nagyszabású kiállítást a Szépművészeti Múzeum. A tárlat művészettörténeti fontosságát jelzi, hogy a kiállítás kurátora dr. Leticia Ruiz Gómez, a spanyolországi Patrimonio Nacional Királyi Gyűjteményének igazgatója, a készülőben lévő új El Greco-életműkatalógus szerzője volt. A budapesti múzeum nagyban alapozhatott a saját Greco-kollekciójára, amely Európában is jelentősnek számít – és a története is nagyon érdekes.

El Greco évszázadokra eltűnt a művészettörténetből. Az előző századforduló után nem sokkal, az 1910-es években fedezték fel újra, amikor is pillanatok alatt Greco-kultusz alakult ki, képeinek ára pedig hamarosan az egetbe emelkedett.

Ahogy Lantos Adriána írja a budapesti kiállítás katalógusában, a magyar Greco-gyűjtés ennél egy kicsit korábban megkezdődött, Esterházy II. Miklós kollekciójába már bekerült a görög-spanyol művész egy munkája nem sokkal a napóleoni háborúk után, mégpedig a dán nagyköveten keresztül, aki egykor Madridban szolgált.

A francia impresszionisták, Édouard Manet és köre csak az 1860-as években kezdtek érdeklődni Greco iránt, akinek hosszú évszázadok után 1902-ben rendeztek kiállítást Madridban, majd 1909-ben Párizsban, az akkori művészeti fővárosban is bemutatatták.

Greco képei ekkor kerültek be a műkereskedelembé. Az 1906-ban nyílt budapesti Szépművészeti Múzeum is hamar vásárolt egy munkát, mégpedig az 1600 körül készült *Angyali üdvözlés*et.

Térey Gábor, a Régi Képtár akkori igazgatója törekedett rá, hogy a spanyol gyűjteményt gazdagítsa, ehhez a törekvéséhez pedig jól jött, hogy az egyik legérdekesebb életű magyar műgyűjtő, Nemes Marcell két évvel később a múzeumnak ajándékozott egy képet, az *Előkelő férfi portréját*, amelyet akkoriban El Greco iskolájának tulajdonítottak, ma azonban úgy vélik, a toledói iskola műve.

A frissen nyílt múzeum 1910-ben az egész Nemes-gyűjteményt bemutatta, a nyolcvan munka közt öt Greco-kép is szerepelt.

Nehéz eldönteni, hogy a műgyűjtemény története vagy Nemes Marcell személyisége az érdekesebb ebben a történetben.

Nemes 1866-ban született Klein Mózes néven. Szénkereskedőként kezdte a pályáját a Józsefvárosi pályaudvaron, majd a csak elemi iskolai végzettséggel bíró férfi bányá- és erdővállalkozóvá avansált, nemsokára pedig műgyűjtőként tűnt fel.

1900 körül kezdte építeni a kollekciónak. Nemcsak a spanyolok érdekelték, volt Courbet-, Van Gogh- és Renoir-képe is, az életéről rendelkezésre álló források azonban nagyon ellentmondásosak.

Annai bizonyos, hogy a külföldi aukciókon kívül itthon is megjelent gyűjtőként: a Nemzeti Szalonokon a század elején egy évtized alatt 45 képet vett, írja Molnos Péter az *Elvesztett örökség – Magyar műgyűjtők a 20. században* című kötetében.

Nemes elsősorban pénzt akart csinálni a műgyűjtésből, így találkozott a magyar műgyűjtés másik meghatározó figurájával, Herzog Mór Lipóttal, aki tőkéjét óhajtotta befektetni.

A művészetek iránt amúgy is érdeklődő Ferenc József 1909-ben királyi tanácsossá nevezte ki Nemest, nyilván ezzel is összefüggött, hogy a fent említett 1910-es kiállítás létrejöhetett.

A Greco-képeket Nemes Párizsban vásárolta. Először a *Bűnbánó Magdolnát* vette meg, majd *A szent család Mária Magdolnával* című vásznat, illetve a *Krisztus mint zárándokot* – utóbbit akkor még így ismerték, ám valójában Szent Jakabot ábrázolja.

A tárlaton ott volt a Szent András-kép és a *Krisztus az Olajfák hegyén* is. Ráadásul nemzetközi, francia nyelvű katalógus kísérte a kiállítást, amely nagy sikert aratott.

Nemes azonban korántsem az az önzetlen műkedvelő volt, mint amilyennek tűnhet. Bölöni György azonnal meg is vádolta, hogy kizárólag a haszonszerzés mozgatja – erre utalhat, hogy különösebben nem ragaszkodott a képeihez (a Grecók kivételével).

Egyes kritikusai szerint maga Nemes volt az egyik motorja az európai Greco-láznak, sőt voltak, akik a Szépművészeti Múzeumot is megvádolták, mondván, részt vesznek a bizniszben azzal, hogy Nemes kollekciónak teret adnak.

Nemes egy év múlva felkínálta a Grecóit a múzeumnak megvételre. Hiába támogatta Térey, a Régi Képtár igazgatója, az árban nem tudtak megegyezni. Térey 1 850 000 koronára becsülte a gyűjteményt, írja Molnos, ám ezt a múzeum vezetői so-

kallták, így nem adtak vételi megbízást Téreynek, hiába utazott el arra a párizsi árverésre, ahová a sértett Nemes kivitte a kollekciót. A gyűjtő nemcsak a francia fővárosban turnéztatta a műveket, hanem német körútra is indult, és többet eladott, a Grecókhoz azonban ekkor is ragaszkodott, sőt az évek során még többet vásárolt; 1911-ben már hét festménye volt a művésztől. (Megvette a *Szeplőtelen fogantatás* című vásznat, valamint a *Keresztelő Szent Jánost*, ám ezen az egyen, alighogy megvette, kivételesen már túl is adott.)

A Nemes-féle Grecók történetét bonyolítja, hogy hiába nőtt folyamatosan a kollekciója, egyes képeket tartozásai fejében, illetve vétel útján át kellett engednie Herzog Mór Lipótnak, csendestársának.

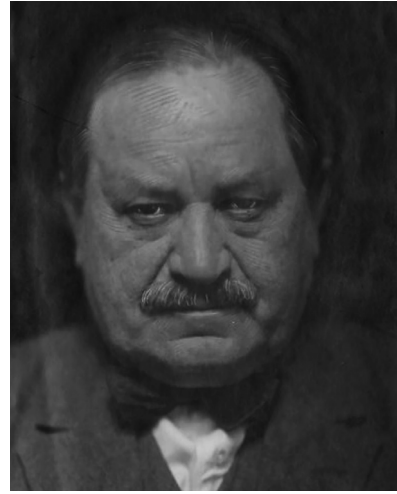
Amikor a háború utáni zavaros időkben a Tanácsköztársaság megalakult, a műgyűjtemények sorsa is megpecsételődni látszott: a kollekciókat egyszerűen lefoglalták a nép nevében, és ki is állították.

A Köztulajdonba vett műkincsek tárlata a Műcsarnokban Lukács György beszédével nyílt meg, ekkor azonban a Grecók már a Szépművészeti Múzeum raktárában voltak.

Nemes a *Bűnbánó Magdolnát* az intézménynek ajándékozta, ez volt az ára annak, hogy műgyűjteményének egy részét kivihesse Németországba, ahol haláláig élt.

Fotók: Kőbányai János

Nemes Marcell. (Forrás: Wikimedia Commons)

(Egyes források szerint a műgyűjtőnél ekkor még ott volt az egész alakos Szent András-kép, amely ma New Yorkban található.)

Nemes Marcell műgyűjteményével kapcsolatban a legnagyobb probléma, hogy oly gyakran adott el és vásárolt műveket, hogy a kollekció pontos leírását nem lehet elkészíteni – annyi bizonyos, hogy az eredetileg az ő tulajdonában lévő Grecók nagy része, ahogy említettük, különféle üzleti tranzakciók révén az üzlettárshoz, Herzog Mór Lipóthoz került, Frans Hals, Cézanne és Manet munkáival együtt. A Grecók közül az *Angyali üdvözletről* később kiderült, hogy műhelymunka.

Az 1929-es válság a Herzog családot is megrázta. A családfe 1934-ben meghalt, a zsidó műkincskollekcionának számító gyűjteményt egy évtized múlva, egy 1944-es miniszterelnöki rendelet alapján lefoglalták.

Herzog András munkaszolgálatosként halt meg, műtárgyai a Szépművészeti Múzeumba kerültek, más részüket elrejtették, ám a titkosrendőrség megtalálta. Greco Szent Jakab-képét a szovjet felszabadítók vitték magukkal.

A háború után a műgyűjtő örököse, Herzog István adta el a Szépművészeti Múzeumnak a görögspanyol művész apostolfejét (egy Monet és egy Renoir mellett).

Ahogy Molnos írja, további egy Grecót „hazahozatali illeték” fejében foglaltak le, végül a kommunista állam azért foglalt le a család vagyonából 16 művet, hogy ne csempészhessék külföldre, 1949 tavaszán így került három újabb Greco a Szépművészeti Múzeumba.

Ma öt saját kezű munka és két műhelymunka szerepel a budapesti intézmény gyűjteményében.